

ALA SÖZCÜĞÜNÜN KIRGIZCADAKİ KULLANIM ALANI VE ANLAM EVRENİYLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER The Usage of Word *Ala* in Kyrgyz Language and Thoughts on the Domain of Meaning

Mayrambek OROZOBAYEV*

ÖZET

Makalede Türkçenin hemen her yazı dili ve ağızlarında görülen ve Eski Türkçeden bu yana takip edebildiğimiz *ala* sözcüğünün geçmişteki ve günümüz Kırgızcasındaki kavram alanları ve anlam olayları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın inceleme kısmı 1. *Türkçenin Tarihi ve Günümüz Yazı Dillerinde "Ala"* ve 2. *"Ala" Sözcüğünün Kırgızcadaki Kullanımları ve Anlam Evreni* başlıklı iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ele alınan *ala* sözcüğünün Türkçenin tarihi sahalarındaki kullanım şekilleri, anlamları, türevleri ve Kırgızcanın dışındaki diğer günümüz Türk yazı dillerindeki sözlüklere yansımış biçim ve anlamları irdelenmiştir. Bu bölümde ayrıca *ala* sözcüğünün kökeni de ele alınmıştır. İkinci bölümde ise *ala* sözcüğünün Kırgızcadaki kullanım alanları, anlamsal ve kavramsal özellikleri daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu bölümde *ala* sözcüğünün Kırgızcanın yazı dili ve ağızlarındaki kullanımlarının yanı sıra *ala* sözcüğünün yardımıyla meydana gelen Kırgızcadaki yeni basit ve birleşik sözcükler, deyimler ve atasözleri, özel adlar, *ala* rengiyle ilgili halk arasındaki inanış ve uygulamalar hakkında verilere yer verilmiş ve genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda söz konusu *ala* sözcüğünün hem genel Türk yazı dilleri ve ayrıca Kırgızcadaki dile yansıma şekli, işlevsel, anlamsal, kavramsal karşılıkları, hem dünyayı anlama çabaları sonucu bir takım nesne, durum, olay ve objeyi algılama ve tanımlama bağlamında Türk kültürü ve diline katkılarıyla ilgili tespit ve gözlemlere yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Ala, kavram, anlam, Kırgızca, Türkçe, renk adları

ABSTRACT

In the article, the conceptual fields and semantic events of the word *ala* in the past and present Kyrgyz language, which is seen in almost every written language and dialect of Turkish and which we can follow since Old Turkish, are emphasized. The review part of the study is 1. *"Ala" in Historical and Contemporary Written Languages of Turkish* and 2. *It consists of two main sections titled "Ala" in Kyrgyz and the domain of meaning*. In the first part, the usage patterns, meanings, derivatives of the word *ala* in the historical fields of Turkish, and its forms and meanings reflected in dictionaries in other contemporary Turkish written languages apart from Kyrgyz were examined. In this section, the origin of the word *ala* is also discussed. In the second part, the usage areas of the word *ala* in Kyrgyz, its semantic and conceptual features are examined in more detail. In this section, besides the use of the word *ala* in the written language and dialects of the Kyrgyz language, the new simple and compound words, idioms and proverbs, proper names, beliefs and practices among the people about the color *ala* are given and evaluated in general terms. As a result of the study, it has been determined that the word *ala* reflects both general Turkish written languages and Kyrgyz language, its functional, semantic and conceptual equivalents, and its contributions to Turkish culture and language in the context of perceiving and defining a set of objects, situations, events and objects as a result of efforts to understand the world and observations are included.

Keywords: Ala, concept, meaning, Kyrgyz, Turkish, color names

* Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, m.orozobaev@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1270-2440.

Giriş

İnsanoğlunun başlangıçtan bu yana dünyayı, çevresindeki obje ve olayları algılama, anlama, tanıma ve tanımlama süreci tamamen zihinsel işlemler üzerinden gerçekleşir. Bu işlemlerin gerçekleşmesinde kullanılan en temel araç ise kavramlardır. Günümüzde kavramların pek çok tanımı vardır. Bir tanıma göre “kavramlar, insanlar için ortak bir imge, bir bilgi formu ya da varlıkların özelliklerini zihinde temsil eden soyut sembollerdir” (Dündar & Aksoy, 2010, s. 2). TS'deki tanımıyla ‘bir nesnenin zihindeki yalın ve genel tasavvuru’ olan kavramlar sözcüklerle ifade edilmesi sebebiyle aynı zamanda bir dil birimidir. Düşünce ile dilin ortak ürünü olan kavramlar, dil ile düşünce ilişkisi, dil ile kültür ve toplum ilişkisi gibi konularının incelenmesi ve aydınlatılması açısından da en temel malzeme niteliğini taşımaktadır. Aksan, “kimi zaman bir tek sözcüğün bile bir kültür varlığı sayılan dilin en ufak birliği olarak ulusun inançları, gelenekleri, bireylerin kendi aralarındaki davranış ve ilişkileri, maddi ve manevi kültürü üzerinde fikir verebileceğini” (1990, s. 67) belirtmiştir. Makale konusu olan “ala” sözcüğünün Aksan’ın yukarıdaki düşüncesine istinaden ele alındığını söylemek mümkündür. Bilindiği üzere *ala* sözcüğü, Eski Türkçeden bu yana hemen her tarihî ve günümüz Türk yazı dillerinde ve ağızlarında görülen, hatta kimi Moğolca gibi diğer dillerde de rastlanan, kullanım ve kavram alanları oldukça geniş bir sözcüktür. Bu sebeplerle *ala* sözcüğünün Türk halklarının zihinlerindeki tasavvuru dile yansıma haliyle değerlendirildiğinde “karışık” veya “çelişkili” denilebilecek niteliktedir. Örneğin, *ala* sözcüğünün en eski dönemlerden bu yana *Ala Tağ*, *Ala Köl*, *Ala Bel*, *Ala Yığaç*, *Ala Kenk*, *Ala* vd. örneklerde görüldüğü gibi yer ve su adlarının yapımında yaygın kullanıldığı bir gerçektir. Bunun dışında Dede Korkut destanında *ala çadır*, *ala gönder*, *ala ev*, *ala ipek kâli*, *ala leşker*, *ala şayvan* vd. pek çok örnekte görüldüğü gibi hükümdarlara ait varlıkların nitelendirilmesinde de çok tercih edildiği anlaşılır (Ergin, 1964). Ancak aynı eserde düşmanlardan bahsedilirken de *alaca atlu kâfir* şeklinde kullanılır. Kaçalin, *çadır*, *gönder*, *kâli*, *leşker*, *şayvan* vd. ile kullanılan *ala* sözcüğünün Arapça *a'lâ*’dan bozulmuş olabileceğini belirtmişse de henüz kesinlik kazanmış değildir (bk. Kaçalin, 2017, s. 747). Çünkü diğer Türk halklarının sözlü edebiyat ürünlerinde de *ala* sözcüğünün buna benzer çelişkili kullanımlarına sık rastlanmaktadır. Örneğin, *ala* sözcüğü Saha Türklerinin destanlarında hem *Ala Buuray*, *Ala Dıbin*, *Ala Maraydaan*, *Ala Mogoy* vd. gibi yer altı dünyasının temsilcilerinin (Abaası) isimlerinde hem de *Ala Hara*, *Ala Hotogoy*, *Ala Tamuna*, *Ala Tuıygun* vd. gibi üst dünyanın temsilcilerinin (Ayı) isimlerinde rastlanır (bk. Ergün, 2013, s. 139). Hakas destanlarından “Hara Hushun” destanında da yeraltına inen kahramanı engelleyecek olan diğer canlılarla birlikte *ala pars*, *ala tilkiden* de bahsedilir. Hunların Maeotis’i bir alageyiğin rehberliğinde geçtiklerine ilişkin Hun efsanesi vardır. (Roux, 2012, s. 218). Kanaatimizce, *ala* sözcüğünün Türk halklarının zihnindeki tasavvuru, dile yansıma şekli, kavramsal alanları henüz yeterince araştırılmış değildir. Bu sebeple *ala* kavramı tarafımızca ele alınmış olup konu Kırgızca üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmamızın amacı, bu konunun Kırgızcadaki kullanım ve kavram alanlarını incelemekle birlikte Türkçenin tarihsel derinliği, anlatım gücü ve kültürel unsurları dile yansıma şekliyle ilgili bazı tartışmalı konuların aydınlatılmasına küçük de olsa katkıda bulunmak ve bu çerçevede henüz ele alınmamış konuların incelenmesine araştırmacıların dikkatlerini çekmektir.

1. Türkçenin Tarihî ve Günümüz Yazı Dillerinde *Ala*

1.1. Türkçenin Tarihî Sahalarında *Ala* Sözcüğü

Ala sözcüğü ilk olarak Eski Uygurca dönemine ait Irk Bitig metninde *Āla atlıg yol tenġri men* cümlesinde tanıklanmış ve “ala, alaca, karışık renkli” (Tekin, 2004, s. 49) anlamında kayda geçmiştir. Sözcüğün buradaki anlamının sonraki dönemlerde Türkçenin diğer tüm tarihî yazı dillerinde daha da genişleyerek kullanılmaya devam ettiği görülür. Nitekim sözcüğün Eski Uygur Türkçesi döneminden bu yana Türkçenin tüm tarihî sahalarında “ciltteki kırmızı lekeler, cüzzam, cüzzamlı, bir çeşit cilt hastalığı” (Wilkens, 2021, s. 27; Ünlü, 2012, s. 37; Turan, 2017, s. 116; Şeyh

Süleyman Efendi Lûgati, 1882, s. 17; Tulum, 2011, s. 268) anlamlarında da kullanıldığına dair örnekler mevcuttur. Karahanlı, Çağatay ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait belgelerde *ala* sözcüğünün ayrıca “insanın içinde olan gizli şeyler, dert, sıkıntı, kötü düşünce, fitne, fesat” (Atalay, 1985, 4. cilt, 18; Ünlü, 2013, s. 30; Nadelyayev vd., 1969, s. 33a) anlamları da kayıtlıdır. Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait kimi kaynaklarda *ala* sözcüğünün genellikle “göz” ile birlikte kullanıldığında “elâ” anlamını taşıdığı anlaşılmaktadır (Dilçin, 1983, s. 6; Kaçalın, 2017, s. 47). Tarihi kaynaklarda *ala* sözcüğünün temelini oluşturduğu birçok sözcüğe rastlamak mümkündür. Örneğin, *alaca* “karışık renkli; çubuklu kumaş; ikiyüzlü, münafık; karışık renk, nakış”, *alacalık* “hilekârlık, ikiyüzlülük” (Dilçin, 1983, s. 6), *alacalık* “karışık renkli olma, alaca olma” (Doğan, 2016, s. 198), *alacalan-* “kamaşmak” (Odabaşı, 2009, s. 342), *alalık* “bulanık görmek hastalığı” (Dilçin, 1983, s. 7), *kızıl ala* “bir tür balık” (Ünlü, 2013, s. 631), *ala bula* “karışık ve bulaşık” (Ünlü, 2013, s. 30), *ala yapışkan* “balıkçıl”, *ala kidiş* “melez at” (Toparlı vd. 2003, s. 6), *ala karga* “saksığan” (Dilçin, 1983, s. 6; Turan, 2019, s. 73) *ala kuş* “tavus kuşu”, *ala toğnak* “bir tür doğan kuşu, bir tür kırlangıç” (Turan, 2019, s. 73) *ala kuru* “az kurumuş, yarı kuru” (Dilçin, 1983, s. 6), *ala ton* “alaca giyim (kayuştan giyim)”, *ala yinlig* “alaca hastalığına tutulmuş, alaca tenli (kimse)” (Ünlü, 2012, s. 37), *ala tenli* “abras” (Ünlü, 2012, s. 39), *ala tabanlı* “alaca hastalığı, vitiligo” (Şimşek, 2017, s. 478), *ala sığırcık* “çekirgekiran bir çeşit sığırcık kuşu” (Dilçin, 1983, s. 7), *ala çapğün* “döne döne esen, yağın boran, kar ve yağmur fırtınası, bora” (Ünlü 2013, s. 30), *ala bol-* “muhalif olmak, düşmanla uyusmak, karışmak” (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015, s. 547; Ölmez, 2020, s. 330), *ala bol-* “rengi solmak, rengi atmak” (Ünlü, 2012, s. 37) vd. sözcüklerde ve deyimlerde görüldüğü gibi.

1.2. Günümüz Türk Lehçelerinde Ala Sözcüğü

Rezaei, “Türkçede *ala* Sözcüğü” başlıklı makalesinde *ala* sözcüğünün günümüz Türk lehçelerindeki kullanımını birkaç gruba ayırarak sunmuştur¹. Biz de günümüz Türk lehçeleriyle ilgili ulaşabildiğimiz sözlük çalışmalarını tarayarak *ala* sözcüğünün lehçelerdeki kullanımlarıyla ilgili aşağıdaki verileri tespit ettik:

TT.: *ala* “karışık renkli, alaca; açık kestane renginde olan, kekliğin boynundaki siyah halka; alabalığın kısaltılmış adı; ağ. kuş avcılarının, yüzlerini gizlemek için kullandıkları bez; bir çeşit pamuklu dokuma; olgunlaşmamış, ham kavun, karpuz; yarı, yarım; sulanan tarlada kuru kalan yer; seyrek; tarlada sabanın atladığı yer, sürülmemiş toprak; siyah beyaz lekeli bir çeşit deri hastalığı” (Akalin ed., 2011, s. 79, Aksoy vd., 2009: I, 166-170), Az.: *ala* “ala; kestane rengi; benekli; leke; karışık; yarım, yarı; ot, sebze; deri hastalığı” (Akdoğan, 1999, 1. cilt, s. 17; Orucov ed., 2006, 1. cilt, 90), Gag. *alaca* “alaca, benekli” (Baskakov ed., 1991, s. 8), Trkm.: *āla* “alacalı, karışık renkli, çizgili; eşit olmayan, seyrek (ekin, fidan hak.); kavgalı” (Kıyasova vd., 2016, 1. cilt, 52; Aksakov vd., 1968, s. 38), Özb.: *ola* “siyah beyaz karışımı; karışık renkli; anlaşmazlık, nifak; seyreltilmiş (ağaç, ekilen şey)” (Madvaliyev ed., 2006, s. 104), YUyg.: *ala* “alaca bulacalı, aynı renkten olmayan” (Necip, 2016, s. 9), Kklp. *ala* “alaca, benekli, karışık renkli; çilli; anlaşamayan; uyumsuz” (Nasırov & Ubaydullayev, 1958, s. 35), Kzk.: *ala* “benekli, alaca; gözün ağ tabakası; eksik, yarım yamalak; ağ. birlik içinde olmayan” (Koç, Bayniyazov, Başkapan, 2019, s. 33), Tat.: *ala* “siyah ve beyaz veya açık ve koyu renklerden oluşan, alaca” (Öner, 2009, s. 23), Bşkr.: *ala* “benekli; karışık renkli” (Ahmerov vd., 1958, s. 32), Nog.: *ala* “benekli, lekeli; karışık renkli” (Baskakov ed., 1963, s. 36), KMLk.: *ala* “karışık renkli; parlak, açık” (Tavkul, 2008, s. 76), Kum.: *ala* “alacalı, muhtelif renklerde, çeşitli renklerde, karışık renkli, benekli; birlik olmayan; düzensiz, intizamsız” (Pekacar, 2011, s. 29), Kry. *ala* “nasır, yara; karışık renkli, çok renkli, alaca; elâ, göz rengi” (Baskakov vd., 1974, s. 61; Çulha, 2006, s. 43), Hks.: *ala* “ala, alaca” (Gürsoy-Naskali vd., 2007, s. 34), Şor.: *ala* “ala, karışık renkli” (Tannagaşeva & Akalin, 1995: 4), Slr.: *ala, alla* “karışık renkli” (Tenişev, 1976, s. 287), Alt.: *ala* “ala, alaca” (Gürsoy-Naskali & Duranlı 1999, s. 23),

¹ Bk. Rezaei, M. (2018). “Türkçede *ala* Sözcüğü”, Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 7/ 16.

Tuv.: *ala* “benekli; çizgili” (Pal’mbah ed., 1955, s. 53), SUyg.: *ala* “alaca, karışık renkli; gri saçlı” (Malov, 1957, s. 14), Yak.: *ala* “alaca, böğrü beyaz çizgili; göze çarpan, aşikâr, seçilen” (Pekarskiy, 1959, s. 62), Çuv.: *ula, ola* “benekli; karışık renkli” (Aşmarin, 1994, s. 204), Hlç.: *hāla-bula* “karışık renkli, alaca” (Doerfer & Tezcan 1980, s. 125).

Görüldüğü üzere konuyla ilgili genellikle lehçelerin sadece edebî dilinin yansıtıldığı sözlüklerin taranması sonucu elde edilen verilerden bile *ala* sözcüğünün Türkçenin hemen her lehçesinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Burada *ala* sözcüğünün ait olduğu lehçe ve ağızlardaki onlarca yeni türevlerinin ve başka sözcüklerle kalıplaşmış veya deyimleşmiş şekillerinin olduğunu da belirtmek gerekir. Aşağıda *ala* sözcüğünün Kırgızcadaki kullanımlarıyla ilgili alt başlıkta yer alan bilgiler bu duruma iyi bir delil olacağı kanaatindeyiz.

1.3. Ala Sözcüğünün Kökeni Üzerine

Ala sözcüğünün kökeni ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Sözcüğün Türkçenin dışında Altay dil ailesinden Moğolcanın orta ve günümüz yazı dilleri ve ağızlarında *alag, alo, alak, aleg* (Starostin vd. 2003, s. 291), kimi Mançu-Tunguz ağızlarında *alḥa, alah, alag* (Sevortyan, 1974, s. 130) biçimlerinde görüldüğü ve genellikle “ala, alaca, karışık renkli (hayvan, fok balığı)” anlamlarında kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum kimi araştırmacıların dikkatlerinden kaçmamıştır. Nitekim Starostin, Dibo ve Mudrak tarafından hazırlanan Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğünde (EDAL) *ala* sözcüğünün **āl-* kökünden gelen Altay dil ailesine ortak sözcük olduğu işaret edilmiştir (2003, s. 291). Gülensoy da *ala* sözcüğünün Moğolca ve Halaçcadaki *alag* sözcüğüyle aynı olduğunu belirterek <**alak* <**hāla+k* şeklinde tahminde bulunmuştur (Gülensoy, 2007, s. 61). Doerfer ise Moğolcaya Türkçeden geçtiğini işaret ederken Sevortyan Türkçedeki *ala* sözcüğüyle Moğolcadaki *alag* sözcüğünün her ne kadar kökleri aynı olsa bile birbirlerinden bağımsız geliştiğini ifade etmiştir. Sevortyan ayrıca Vamberý’nin *ala* sözcüğünü *al* “kızıl, al” sözcüğüyle ilişkilendirdiğine de dikkat çekmiştir. (Doerfer, 1965, s. 95; Sevortyan, 1974, s. 130). Tietze ise Clauson’a atıfta bulunarak sözcüğün Eski Türkçe kökenli olduğunu belirtmiştir (Tietze, 2016: I, 320)². Son olarak Rezaei de adı geçen makalesinde *ala* sözcüğünün ilk biçiminin **pala* olma ihtimalinin olduğunu, ancak Mançu-Tunguz dillerinde görülen *alḥa* sözcüğünün çok eski zamanlarda (sekizinci yüzyıldan önce) Türkçeden söz konusu dillere *hala* şeklinde geçmiş olabileceğini, çünkü Mançucadaki biçim doğrudan doğruya **pala* sözcüğünden gelişmiş olsaydı bu dilde sözcüğün /f/ ile başlaması gerektiğini belirtmiştir (2018, s. 16).

Buraya *ala* sözcüğünün ayrıca Farsçada *ala* “karışık renkli, alaca bulaca; pis, kirli”, Arapçada *ālā, alāca* “alaca, karışık renkli”, Rusçada *alaşit* “kavga etmek, gürültü patırtı çıkarmak”, *alátır* “alatura, ala töslü, karışık renkli, rengârenk”, Bulgarcada *ala* “karışık renkli, alacalı kumaş; bir yılan cinsi”, Sırpçada *ala* “alaca kumaş”, *alápača* “alaca bulaca; geveze, dedikoducu kadın”, *aláša* “ayaktakımı, başıbozuk”, *alabadžakast* “bacakları çilli at”, *alabášakast* “başı benekli at” (Karaağaç, 2021, s. 20) ve Arnavutça, Boşnakça, Hırvatça gibi bazı dillerde *ala* “karışık renkli, çok renkli, alaca; alabalık; açık kestane renginde olan, elâ (göz); kekliğin boynundaki siyah halka” (Xhanari, 2015, s. 37) biçim ve anlamlarında görüldüğü ve bu dillere Türkçeden geçmiş olduğu bilgisini de not olarak ekleyebiliriz.

2. Ala Sözcüğünün Kırgızcadaki Kullanımları ve Anlam Evreni

Kırgızcanın söz hazinesini gözler önüne seren kimi önemli sözlüklerde *ala* sözcüğünün “alaca, karışık renkli, beyazla diğer bazı renklerin karışımı; art niyet, kötü düşünce, kusur; bir çeşit deri hastalığı, cüzzam; kavgalı, küskün, birlik beraberlik içinde olmayan; farklı görüşlere sahip; ağ. bir kartal türü; ağ. bir kuş türü; ağ. bir çeşit koyun, keçi hastalığı; at sürüsü veya büyük baş evcil hayvanlara karşı

² *ala* sözcüğünün kökeniyle ilgili diğer kaynaklar için bk.: Ramstedt 1935:6; Räsänen 1969:15; Clauson 1972:126; Röhrborn 1977:90; Tekin 1995a:171; Tenişev 2001:607; Stachowski 2019:58.

söylenen genel tabir” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 44, 157; Mukambayev, 2009, s. 98; Akmataliyev ed., 2011, s. 87; Arıkoğlu vd., 2017, s. 67) anlamları kayıtlıdır.

2.1. “Ala” Sözcüğünün Kırgızcadaki Türevleri

alaça (< *ala* + *-ça*) “alaca; gri, beyazımsı; ağ. bir çeşit kavun; boyun kısmı beyaz kaz; bir çeşit bez” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 46; Mukambayev, 2009, s. 101), *alala-* (< *ala* + *-la-*) “alacalanmak, beneklerle örtülmek”, *alalık* (< *ala* + *-lık*) “alacalılık; aynı renkte olmama, eşitsizlik; kavga, kin gütmeye, düşmanlık”, *alaluu* (< *ala* + *-lıg*) “içerisinde alaca renklisi olan (at sürüsü)” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 45), *alamuk* (< *ala* + *-mık*) “alaca, karışık renkli” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 46), *alamaç* // *alabaç* (< *ala* + *-baç*) “keçeden yapılan bir tür halının içindeki nakış” (Mukambayev, 2009, s. 100; Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 91), *aladı* (< **ala* + *-lıg*) “alaca bulaca, karışık renkli” (Mukambayev, 2009, s. 101) vd.

2.2. “Ala” Sözcüğünün Yardımıyla Yapılmış Kırgızcadaki Birleşik Sözcükler

ala-bula “karışık, bulanık renkli, alaca bulaca”, *ala-kula* “açık sarı renkle diğer renklerin karışımı, kül renk karışımı; çeşit çeşit”, *sarı ala* // *sarala* “sarı renkle diğer renklerin karışımı”, *kara ala* “siyah beyaz karışımı”, *ak ala* // *ağala* “beyaz lekeli, beyaz karışıklı” *toru ala* // *torala* “doru (yağız) beyaz karışımı”, *kök ala* “açık mavi benekleri olan, mavi lekeli, mavi beyaz karışımı”, *çaar ala* “karışık renkli, lekeli, benekli”, *boz ala* “gri beyaz karışımı”, *ala buurul* “gri ve kırmızı rengin karışımı, kırmızı benekli” (Yudahin 1985: I, 44), *kızıl ala* “kırmızı beyaz karışımı”, *çaşıl ala* “yeşil beyaz karışımı”, *çambıl ala* “toprak rengiyle diğer renklerin karışımı”, *çibir ala* “ince karışık renkli nakışlı”, *ala kiyiz* “keçeden yapılan nakışlı halı” (Akmataliyev ed., 2011, s. 87), *ala kamek* “alaca renkli ve henüz olgunlaşmamış kavun” (Mukambayev, 2009, s. 444), *ala bulut* “gökyüzünde seyrek görülen bulut, gökyüzünü tamamen kaplamayan bulut; ağ. Samanyolu”, *ala dön* “soğutarak yutuvermek için hazırlanan su veya ayran katılan çorba” (Akmataliyev ed., 2011, s. 87), *ala telek* // *ala tilek* // *ala tölök* “bozkırlarda, dağın tepelerinde çok henüz erimemiş kar kalıntıları; beyaz lekeli” (Akmataliyev ed., 2011, s. 93), *ala şala* “yırtilmış, yıpranmış” (Yudahin 1985, 2. cilt, s. 399), *ala tamak* “kızların ve gelinlerin göğüs kısmının üzerine takılan milli nakış, süs; boncuk, koliye” (Akmataliyev ed., 2011, s. 88), *ala moynok* “henüz bir yaşını doldurmamış ayı yavrusu” (Akmataliyev ed., 2011, s. 88), *alabayrak* “çizgili kumaş, bez; hanımı ölen adama giydirilen cüppe”, *aladuñkan* // *ala duñga* “bir kuş türü, örümcek kuşu” (Akmataliyev ed., 2011, s. 89; Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 44), *böksötün alası* “bir kartal türü” (Yudahin, 1980, 1. cilt, s. 44), *ala barcın kaldırkan* “bir kartal türü” (Yudahin, 1980, 1. cilt, s. 331), *ala çağır* “bir kartal türü”, *aladıñ* // *aladun* “henüz tam olgunlaşmamış mısır ya da buğday”, *aladuu* “gürültüyü, kalabalığı sevmeyen”, *ala kurt* // *alagurt* “koyunun vücudunda bulunan ve kanla beslenen kurtçuk”, *ala gunda* “alaca renkli akrep”, *ala gülük* // *ala külük* “pervane, bir kelebek türü; bir böcek türü” (Mukambayev, 2009, s. 310), *ala kanat* “bir çeşit gri ördek” (Yudahin, 1985: I, 339), *ala kuş* “bir kuş türü” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 456), *ala guşan* “bir kuş türü” (Mukambayev, 2009, s. 303), *ala kölökö* “aynı düzeyde tamamıyla kaplamadan, orasından burasından güneş ışığı geçen gölge” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 420), *ala çokul* “eşit olmayan, düzensiz” (Yudahin 1985, 2. cilt, s. 366), *alabuga* // *alabuka* “bir tür balık” (Yudahin 1985, 1. cilt, s. 44), *gülala* “karışık renkli çiçek” (Mukambayev, 2009, s. 308), *ala darvız* “bir karpuz türü” (Mukambayev, 2009, s. 322), *ala caz* “ilkbaharın başlangıcı, henüz karların kırlarda tamamen erimediği dönem”, *ala küz* “güz mevsiminin başlangıcı” (Yudahin 1985, 1. cilt, s. 459), *ala karga* “alakarga” (Yudahin 1985, 1. cilt, s. 350), *alapartañ* “yabanî ördeğin alaca renkli bir türü”, *alapäki, äläpä* “bir kuş türü” (Mukambayev, 2009, s. 1188), *ala şakşak* “ağ. bir kuş türü; boz kuyrukkakan” (Mukambayev, 2009, s. 1110), *alatoş* “bir tür su kuşu” (Mukambayev, 2009, s. 1188), *ala şak* // *ala şakşak* “haşlanarak ince doğranmış yağlı et” (Mukambayev, 2009, s. 1188; Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 398), *ala şalbirt* “ilkbaharın başlangıcı, karların erimesiyle her taraf ıslanarak çamurlaşmış olan dönem” (Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 399), *ala küü* // *alagüü* “ormanda yaşayan bir güvercin türü” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 44; Mukambayev, 2009, s. 99), *alagürök* “kül çıkarmak için kullanılan kürek” (Mukambayev, 2009, s. 98), *ala tumgak* “bir kuş türü”

(Mukambayev, 2009, s. 938), *ala togonok // ala togonek* “bir çeşit örümcek kuşu” (Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 241), *ala çayırcık* “bir sığırcık türü” (Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 385), *toodakçı toru ala* “bir tür alaca şahin” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 250), *üç ala* “doğada seyrek görülen bir çeşit beyaz kartal; bir çeşit yırtıcı kuş” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 44; Mukambayev, 2009, s. 98), *ala bakan* “çadır içinde genellikle et parçalarının asıldığı budaklı direk, askı; çadırın en üsteki penceresini (*tündük*) kaldıracak direk” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 44), *ala Bürköö* “gökyüzünün hafif bulutlu, hafif kapalı hali” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 168), *ala dönğül* “düz olmayan arazi, düzensiz tarla” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 199), *ala küçük* “bir çeşit çocuk oyunu” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 474), *ala karak* “ağ. bir çeşit at hastalığı” (Mukambayev, 2009, s. 455), *ala monçok* “kare şeklindeki desen” (Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 33; Mukambayev, 2009, s. 895) vd. gibi birleşik sözcüklere rastlanmaktadır.

2.3. “Ala” Sözcüğünü İçeren Kırgızca Deyimler

- 1) *ala öpkö* “farfara, övünge (mot. çev.: alaca ak ciğer)” (Osmonova vd., 2001, s. 40).
- 2) *ala köödön* “saf, hilesiz, övgüyü seven (mot. çev.: alaca gövde, alaca göğüs)” (Osmonova vd., 2001, s. 39; Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 425).
- 3) *ala kanat* “başında kavak yeli esmek, kararsız, düşüncesiz, farfara, çapkın (mot. çev.: alaca kanat)” (Osmonova vd., 2001, s. 38; Yudahin 1985, 1. cilt, s. 339).
- 4) *ala baş* “göze çarpan, görkemli (mot. çev.: alaca baş)” (Yudahin 1985, 1. cilt, s. 44).
- 5) *ala kol* “eli temiz olmayan, suça karışan; alabacak, adaletsiz davranan, eşit bakmayan, döneke (mot. çev.: alaca kol)” (Osmonova vd., 2001, s. 39).
- 6) *ala koldo-* “alabacaklık etmek, adaletsiz davranmak, dönekelemek etmek, eşit görmemek, aynı davranmamak (mot. çev.: alaca desteklemek)” (Osmonova vd., 2001, s. 38; Yudahin 1985, 1. cilt, s. 45).
- 7) *ala koydu bölö kırk-* “adaletsiz davranmak, ayrımcılık yapmak (mot. çev.: ala koyunu renklerini birbirinden ayırarak kırpmak)” (Akmataliyev ed., 2011, s. 88; Arıkoğlu vd., 2017, s. 69).
- 8) *ala tuyak* “çalıntı ya da haksız yere sahip olunmuş evcil hayvan (mot. çev.: alaca toynak)” (Yudahin 1985, 2. cilt, s. 276).
- 9) *ala deñgil, ala dönđül* “hafif sarhoşluk halinde olan, çakır keyif (mot. çev.: alaca pürüz)” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 192).
- 10) *alatap* “hafif sarhoş [kimse], çakır keyif (mot. çev.: alaca sıcaklık, alaca kıvam)” (Mukambayev, 2009, s. 1188).
- 11) *ala karak* “eşit davranmayan, adaletsiz davranan [kimse] (mot. çev.: alaca bakan)” (Mukambayev, 2009, s. 1188).
- 12) *ala-kula kör-* “ayrımcılık yapmak, birilerine ön yargılı davranmak (mot. çev.: alaca görmek)” (Osmonova vd., 2001, s. 40).
- 13) *boz ala bol-* “utanç duymak, uygunsuz duruma düşmek, aşağılanma duygusu hissetmek (mot. çev.: solgun ve kırmızı karışımında olmak)” (Osmonova vd., 2001, s. 111).
- 14) *kızıl ala kıl-* “kan revan içinde bırakmak, yüzünü kanatana kadar dövmek (mot. çev.: kırmızı beyaz karışımı yapmak)” (Osmonova vd., 2001, s. 343).
- 15) *ala tabak* “herkese eşit ikram edilmemiş yemek (mot. çev.: alaca tabak)” (Yudahin 1985, 1. cilt, s. 44).
- 16) *kök ala koydoy soy-* “evire çevire dövmek (mot. çev.: mavi alaca koyun gibi kesmek)” (Yudahin 1985, 2. cilt, s. 54).
- 17) *ala may // ala çaamay* “zayıf, yağ oranı düşük [kesilmiş hayvan] (mot. çev.: alaca yağ)” (Yudahin 1985, 2. cilt, s. 10).

- 18) *ala göş* "henüz semirmemiş hayvan (mot. çev.: alaca et)" (Mukambayev, 2009, s. 301).
- 19) *ala karın* "ağ. obur, çok yiyen (mot. çev.: alaca mide)" (Mukambayev, 2009, s. 461).
- 20) *ala tarp* "harap olmuş, yıpranmış (mot. çev.: alaca leş)" (Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 209).
- 21) *ala topoñ* "karışıklık, kargaşa, kaos, panik (mot. çev.: alaca kargaşa)" (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 88; Arıkoğlu vd., 2017, s. 69).
- 22) *ala köñül* "samimi olmayan, kötü niyetli, güvenilmez (mot. çev.: alaca gönül)" (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 424).
- 23) *ala cipti attabağan* "ihnet etmeyen, kötü yola düşmeyen, sadakatli, bağlı kalan (mot. çev.: alaca ipi atlamayan)" (Akmataliyev ed., 2011, s. 87; Arıkoğlu vd., 2017, s. 68).
- 24) *ala söz* "kusurlu söz, kışkırtıcı söz" (Şeriyev, 1996, s. 25)
- 25) *ala ooz, ala oozduu* "anlaşamayan, farklı görüşte olan; kışkırtıcı, art niyetli söz söyleyen" (Akmataliyev ed., 2003)
- 26) *içi ala // içinde alası bar* "kötülük taslayan, art niyetli, içten pazarlıklı, sinsî (mot. çev.: içinde alacası var)" (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 683; Arıkoğlu vd., 2017, s. 983, 986).
- 27) *ala barman* "sallama, önüne arkasına bakmayan, sakar, aceleci [kimse] (mot. çev.: alaca giden*)" (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 44),
- 28) *kül ala bol-* "(kadın hak.) evdeki bütün zor, ağır işleri yapmak" (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 463) vd.
- 29) *küypül ala bol-* "çok zayıflamak, aşırı zayıf düşmek" (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 461)

2.4. "Ala" Sözcüğünü İçeren Kırgız Atasözleri

- 1) *Alanın izin baspa* "Cüzzamlının izine [bile] basmayın" (Yudahin 1985, 1. cilt, s. 44)
- 2) *Ala karagan alıska barbayt* "Adaletsiz, ön yargılı davranan [kimse] uzağa gidemez (mot. çev.: Alaca bakan uzağa gitmez)" (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 346)
- 3) *Ala karganı altı yılı borgo baylasa, bir çalımı cin tatiyt* "Huylu huyundan vaz geçmez (mot. çev.: Ala kargayı altı yıl [boyunca] besiyeye çeksen bile bir tarafı bok tatlanır)" (Yudahin 1985, 2. cilt, s. 343)
- 4) *Enege balanın alalıgı çok* "Anne için çocuklarının hepsi eşittir (mot. çev.: Anneye çocuğun alacası yok)" (Yudahin 1985, 2. cilt, s. 454)
- 5) *Ayıl iti ala bolso da börü kelse çoğulat* "Köy köpekleri birbirlerine düşman olsalar bile kurt saldırınca birleşirler" (İbragimov, 2008, s. 38)
- 6) *Ayıldı alalık buzat, aranı (dostuktu) karalık buzat* "Köyü cüzzam³ bozar, arayı (dostluğu) karalama [dedikodu, iftira] bozar" (İbragimov, 2008, s. 39)
- 7) *Altooñ ala bolsoñ aldıñdagını aldırasin* "Altı [kişi] olsanız bile [eğer] kavgalı olursanız önünüzdekini kaptırırsınız" (İbragimov, 2008, s. 61)
- 8) *Ala cılkı cogolboyt, aramza adam oñolboyt* "Alacalı at kaybolmaz, kötü niyetli insan düzelmez" (İbragimov, 2008, s. 53)
- 9) *Aga iniñ ala bolso adam debegin* "Ağabeyin ile kardeşin düşman olurlarsa insan demeyin" (İbragimov, 2008, s. 11)
- 10) *Adam alası içinde, mal alası tışında* "mot. çev.: İnsanın alacası [kusuru, derdi] içindedir, hayvanın alacası [kusuru] dışındadır" (İbragimov, 2008, s. 14).

³ Bu atasözündeki *alalık* sözcüğünün anlamı pek açık değildir. "Fesat, nifak, düşmanlık" olabileceği gibi "cüzzam" da olabilir. Çünkü eski dönemlerde cüzzam hastalığına yakalanmış insanları diğer insanlara bulaştırmaması için ailesiyle birlikte köyden uzaklaştırdıklarına dair bilgiler mevcuttur.

- 11) *Adam alasının söz alası caman, ot (et) çalasından söz çalası caman* “İnsanın kusurundan söz kusuru kötüdür, ateş (et) eksiğinden söz eksiği kötüdür” (İbragimov, 2008, s. 14).
- 12) *Adamdın alası caman, aybandın kulası caman* “*mot. çev:* İnsanın alacası [kötü niyetlisi] kötüdür, hayvanın kulası [açık sarı renklisi] kötüdür” (İbragimov, 2008, s. 19).
- 13) *Adamdın alası içinde, uurunun alası keçinde* “İnsanın alacası [kusuru] içinde, hırsızın alacası [kusuru] akşamleyin [olur]” (İbragimov, 2008, s. 19).
- 14) *Aygırı ala bolso kulunu kula bolot* “Aygırı ala olursa tayı [yavrusu] kula olur” (İbragimov, 2008, s. 32).
- 15) *Aylılıñ ala bolso eki atıñ şala bolot* “*mot. çev.:* Köyün kavgalı [birbirlerine küs, düşman] olursa iki atın [bile] yorgun olur” (İbragimov, 2008, s. 34).
- 16) *Akmaktın akılı ala kabı* “Ahmağın akılı [hep] alaca kabındadır” (İbragimov, 2008, s. 44).
- 17) *Akıryn baskan moldodon saktan, ala çapan kocodon saktan* “*mot. çev.:* Yavaş yürüyen molladan korun, ala cüppeli hocadan korun” (İbragimov, 2008, s. 52).
- 18) *Ala albagan kuştan ala moyun çımçık artık* “*mot. çev.:* Avlayamayan [yırtıcı] kuştan ala boyunlu serçe iyidir” (İbragimov, 2008, s. 53)
- 19) *Ala at bakkandın köönü tınç, caar katın algandın köönü tınç* “Alaca at güdenin gönlü rahat, [yüzü] çilli kadınla evlenenin gönlü rahat” (İbragimov, 2008, s. 53)
- 20) *Ala aş baş körsötöt, koyuu aş çeç körsötöt⁴* “*mot. çev.:* Alaca yiyecek [azık] baş gösterir, koyu aş saç gösterir” (İbragimov, 2008, s. 53)
- 21) *Ala bolsoñ azasıñ* “*mot. çev.:* Ala olursan yolunu şaşırırsın⁵” (İbragimov, 2008, s. 53)
- 22) *Abiyrim ala çapan* “*mot. çev.:* Şerefim alaca cüppedir” (İbragimov, 2008, s. 11)
- 23) *Ala köödök bolboso, anın emnesi baatır* “Saf, [bön] iyi niyetli olmazsa onun neresi kahraman” (İbragimov, 2008, s. 54).
- 24) *Ala karganı atınan çakırat* “Ala kargayı adıyla çağırır” (İbragimov 2008, s. 54)
- 25) *Ala iynektin balası çal kuyruk, ala iynektin torpogu çala kuyruk⁶* “*mot. çev.:* Alaca ineğin yavrusu gri kuyruklu, alaca ineğin danası eksik kuyruklu” (İbragimov, 2008, s. 53)
- 26) *Ala kaptın kağınçık, ańdıgandın canı çık* “*mot. çev.:* Alaca kabın [dibinde] azıcık tahıl, [ona] göz koyanın canı çıksın” (İbragimov, 2008, s. 53)
- 27) *Ala kargada alasañ bolso, bir küñü alasıñ* “*mot. çev.:* Ala kargada alacağın varsa bir gün alırsın” (İbragimov, 2008, s. 53).
- 28) *Ala karganı adal dese, bir çalımı bok tatiyt* “*mot. çev.:* Ala kargayı helal derse, bir tarafı bok tatlanır” (İbragimov, 2008, s. 53). *krş. Ala karganı altı yılı borgo baylasa, bir çalımı cin tatiyt*
- 29) *Ala köödön kursağı toyso köböt* “Saf, [avanak] karnı doyarsa şımarır” (İbragimov, 2008, s. 54). Bk. *ala köödön*

⁴ Bu atasözünün anlamı pek açık değildir. Sözlüklerde açıklaması da yoktur. Kanaatimizce, “dikkat çeken [kusurlu] şey insan yüzünü gösterir, belirgin olmayan [kapalı] şey insanın dış tarafını [daha yüzeysel] gösterir” olmalıdır.

⁵ Bu atasözündeki *ala* sözcüğünün anlamı açık değildir. “Cüzzamlı” olabileceği gibi, “kusurlu, kötü niyetli” ya da “(birleriyle) kavgalı” da olabilir.

⁶ Bu atasözünün anlamı da açık değildir.

30) *Ala koydu bölö kırkkan cüngö carıbayt* “Zaten az, küçük, ufak olan şeyi daha da parçalara ayırmak doğru değildir (mot. çev.: Alaca koyunun [yününü] birbirinden ayırarak kırpanın yünü bereketli olmaz)” (İbragimov, 2008, s. 54).

31) *Ala kuştı atınan taanı (ce çakır)* “Alaca kuşu adıyla tanı (ya da çağır)” (İbragimov, 2008, s. 54). *krş. Ala karganı atınan çakırat.*

32) *Ala tabak bay caman, suu akpagan say caman* “mot. çev.: Alaca tabak zengin kötüdür, suyu olmayan nehir yatağı kötüdür” (İbragimov, 2008, s. 54). *Bk. ala tabak*

33) *Ala tonuñdu añtara kiybe* “mot. çev.: Alaca kürkünü aktararak [tersinden] giymeyin” (İbragimov, 2008, s. 54).

34) *Algır kuştan aşam dep, ala karga şasıptır* “mot. çev.: Alıcı kuşu geçeceğim diye ala karga acele etmiş” (İbragimov, 2008, s. 56).

35) *Aş dese ala-bula, iş dese iyri-buyru⁷* “mot. çev.: Yemek deyince alaca bulaca, iş deyince eğri büğrü” (İbragimov, 2008, s. 110).

36) *Beytaalayga suu (kese) kelse, ala çıkkan car kelet⁸* “mot. çev.: Talihsiz su (kâse) gelirse cüzamlı yar (hanım, eş) gelir” (İbragimov, 2008, s. 154).

37) *Bir cerdin ala kargası bir cerge kelip telik kuş bolot* “mot. çev.: Bir yerin ala kargası bir yere gelerek alıcı kuş olur” (İbragimov, 2008, s. 168).

38) *Cetimge ala bolsoñ etegiñ lata bolot* “mot. çev.: Yetime önyargılı davranırsan eteğin eski püskü olur” (İbragimov, 2008, s. 272).

39) *Cıla baskan cılmanın kebi cıluu, içi ala* “Ağır yürüyen kurnazın sözü tatlı, içi [niyeti] kötü” (İbragimov, 2008, s. 289). *Bk. içi ala*

40) *Küñdü buzgan ala bulut, eldi buzgan uşakçı çuut* “Havayı bozan ala buluttur, halkı bozan dedikoducu, bozguncudur.” (İbragimov, 2008, s. 365).

41) *Koydu ala kırksa, cüñdün berekesi bolboyt* “mot. çev.: Koyunu gelişigüzel kırparsa yünün bereketi olmaz” (İbragimov, 2008, s. 387).

42) *Maldın alası da, kulası da bolot* “Hayvanın alası da kulası da olur” (İbragimov, 2008, s. 426).

43) *Nietinin alası, kudaydın balaası* “mot. çev.: Niyetinin ala (kötü) olması tanrının belâsıdır” (İbragimov, 2008, s. 443).

44) *Ögüz ölgöndö da, közünün alası ketpeyt* “mot. çev.: Öküz ölünce bile gözünün alacası kaybolmaz” (İbragimov, 2008, s. 461).

45) *Örük örüktü körüp ala bolot* “mot. çev.: Kayıyı kayısı görünce alaca olur” (İbragimov, 2008, s. 479).

46) *Ulfütiñ ala karga bolso cegeniñ haram* “Sırdaşın ala karga ise yediğin haramdır” (Mukambayev, 2009, s. 969)

2.5. “Ala” Sözcüğünün Yardımıyla Yapılmış Kırgızcadaki Özel Adlar

Yer-su adları: *Ala Too, Küngöy Ala Too, Teskey Ala Too, Ala Buka, Ala Buga, Ala Köl, Ala Baş, Ala Mışik, Ala Taş, Ak Ala Taş, Ala Bel, Ala Cuuku, Ala Moyun, Ala Arça, Ala Kançık, Alaskar, Alamüdüñ, Alatulun* (bk. İsayev, 1977; Akmatov, 2009; Toktonaliyev, 2018, www.bbc.com/kyrgyz/blog-43864652)

Etnik (boy) Adlar: *Alaköz, Alakurcun, Ala Daakı, Alagır, Alakçın* (bk. Karatayev, 2003)

Destanlarda Geçen Küheylan Adları: *Ala Aygır, Alayak, Alamoynok, Alagök, Alager, Aysarala (Sarala), Karala, Kögala* (bk. Karıpkulov ed., 1995)

⁷ Bu atasözünün anlamı açık değildir.

⁸ Bu atasözünün de anlamı pek açık değildir. Muhtemelen “talihsiz insana su (veya kâsede bir içecek) ikram edildiğinde bile onu çilli yüzlü kadın ikram etmiş olur”.

2.6. Kırgız Halk İnanış ve Uygulamalarında “Ala”

Kırgız kültür tarihi ile ilgili tüm veriler (yazılı ve sözlü edebiyat ürünleri, gelenek görenekler, örf ve adetler, halk hekimliği, kılık kıyafetler, ev (çadır) eşyaları, kullandıkları aletler, oyunlar vs.) irdelendiğinde *ala* rengi ile ilgili pek çok inanış unsuruna rastlamak mümkündür. Hatta bu konunun ayrı bir araştırma konusu olabilecek kadar geniş ve derin olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple buradaki sıralanmış olan Kırgızlardaki *ala* rengiyle ilgili inanış unsurlarının sadece eldeki kaynaklarda rastladığımız dikkatimizi çeken bazı unsurlar olduğunu belirtmemiz gerekir.

1) Kırgızistan’ın Toguz-Toro ilçesinde eskiden çocuğa nazar değdiğinde nazar boncuk taktığı ve aynı zamanda alaca renkli (siyah beyaz karışımı olan) yünden yapılan ipi çocuğun boyuna eşitleyerek kesip daha sonra bu ipi yaktıklarına dair kayıtlar vardır (bk. Mukambayev, 2009, s. 903).

2) Kırgızlarda (diğer bazı Türk halklarında da) *tuşoo kesüü* “köstek kesme” geleneğinde yeni yürümeye başlayan bebeğin ayakları birbirine ilintili şekilde alaca renkli (siyah beyaz karışımı olan) yünden yapılan iple bağlanır ve büyük çocuklar arasında bir koşu yarışı düzenlenir. Bu yarışmayı kazanan çocuk bebeğin ayaklarına bağlanmış olan alaca ipi (kösteği) bıçakla ortadan keser ve bebeğin ellerinden tutarak yürütmeye çalışır (bk. Akmataliyev ed., 2003, s. 8; Urustanbekov & Çoroyev, 1990, s. 228).

3) Kırgızistan’ın Batken bölgesinde düşük yapma nedeniyle uzun süre çocuk sahibi olamayan aileler çocukları olduktan sonra o çocuk üç yaşına gelene kadar siyah ve beyaz kumaşlardan çocuğun boyuna ölçerek yırtma adedi mevcuttur (Mukambayev, 1978, s. 687).

4) Bazı kaynaklarda özellikle *baylow* “akrep ya da yengeç gibi sürüngeçler ısırıldığında şişliğin yayılmasını engellemek için *darımçılar* tarafından okunan dua” sözlerinde: *alaça baytal mindim, alaça kamçıldım, kıska coldu katıştırdım, taştay kat, suwday siñ, ottoy öç, tak Sulayman paygambardın demi menen bant* “alaca genç kırağa bindim, alaca kamçıyı [elime] aldım, taş gibi sert ol, su gibi sin, ateş gibi sön, Süleyman peygamberin nefesiyle *bänt*⁹” (Mukambayev, 2009, s. 181) şeklinde geçer.

5) Yine halk hekimliğinde *badik* hastalığının tedavisinde *darımçılar* tarafından tedavi esnasında söylenen şiir şeklindeki *darım* sözlerinde hastalığa neden olduğu düşünülen kötü ruha karşı: *Zaņıgıragan alıskı towlorgo köç, ala bayrak karmagan cowlorgo köç* “Yüksek [heybetli] uzaktaki dağlara göç [git], ala bayrak tutan düşmanlara göç [git]” (Mukambayev, 2009, s. 212) şeklinde geçer.

6) Kırgız halk inanışlarıyla ilgili kaynaklarda sık rastlanan *çaycılık* “yada taşıyla hava durumunu değiştirme” geleneğinin temel unsuru olan *çay taşı* “yada taşı”nın kimi kaynaklarda *çıvır ala* “pürüzlü alacalı”, *kızıl ala* “kırmızı beyaz karışımı” olduğu söylenir: *Kara bulut kaytarıp kar caadırgan çıvır ala cadanın taşı mende* “Kara bulutu döndürerek kar yağdıran pürüzlü alaca yada taşı bende” (Mukambayev, 2009, s. 1255; bk. Orozobayev, 2014, s. 78)

7) Kimi kaynaklarda halk içerisinde pınarın *eesinin* (koruyucu ruhu) *ala buğu* “ala geyik” olduğuna dair inanışların olduğu kaydedilmiştir. (Urustanbekov & Çoroyev, 1990, s. 283)

8) Kırgız sözlü edebiyat ürünlerinde, özellikle destan kahramanlarını betimlerken veya onların savaş esnasındaki görünüşünden bahsederken en sık tercih edilen sıfatlar içerisinde *kök ala tuygun Tabıldı* “açık mavi benekleri olan bir şahin [gibi] Tabıldı” (Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 302), *boz ala şumkar Manasım* “gri beyaz karışım renkli şahin [gibi] Manas’ım” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 138), *ala barcın bürküttöy* “alaca olgun kartal gibi” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 89), kahraman Manas doğmadan

⁹ *Bakşı* denilen halk hekimleri (şaman) tarafından hazırlanmış mistik özelliğe sahip ip (Mukambayev, 2009, s. 193)

önce rüyaya giren kuş: *boz ala tuygun boosu cez oñ koluña alıpsıñ* “bakır bağcığı olan gri beyaz karışım renkli şahini sağ eline almışsın” (Yudahin, 1985, 2. cilt, s. 60) şekillerinde rastlanır.

9) Yine sözlü edebiyat ürünlerinde hediye veya ödül olarak verilen at sürüsünün alacalı olması dikkat çekicidir: *altımış ala cilkını aydatıp berdi ustaga* “altmış alacalı atı sürerek ustaya getirdi” (Yudahin, 1985, 1. cilt, s. 30)

10) Kimi yakarışlarda (alkışlarda) şu ifadelere rastlamak mümkündür:

..At berse ala bersin, ..[Yaradan] At verirse ala [renklisini]
versin

Tomolok baş bala bersin. Yuvarlak baş çocuk versin.

Cilkı berse ala ber Yılkı [at] verirse ala [renklisini] ver

Ot cakalay bala ber. Ateş etrafında¹⁰ çocuk ver.

Köynögüñ mala bolsun Gömleğın açık renkli olsun

Tayağıñ ala bolsun. Değneğın alaca olsun. (bk. Akmataliyev ed., 2003)

11) Yine sözlü edebiyat ürünlerinden “Manas” destanındaki Manas’ın babası Cakıp’ın doğacak çocuğu ile ilgili halkına hitap ettiği şu sözleri düşündürücüdür:

..Katın aman törösö, ..Kadın sağ salım doğurursa,

Erkek bolboy kız bolso, Erkek değil kız olursa,

Atap koygon ala bee Adamış olduğum ala kısrağı

Toyuna soyup cep koygun, Ziyafeti için kesip yiyin,

Kayran kök cal bay Cakıp Güçlü, cesur, zengin Cakıp

Tuyaksız öttü dep koygun... [Dünyadan] çocuksuz geçti deyin...

..Egerde erkek uul tuusa ..Şayet erkek oğul doğurursa

Toyuna tokson soyo kör Ziyafetine doksan [at] kesin [muhakkak].

Aykırıp azan çakırıp Haykırarak ezan okuyup

Atın “Manas” koyu kör. Adını “Manas” koyun [muhakkak].

(Karalayev 2010, s. 64)

12) Kırgız sözlü geleneği ürünleri içerisinde yukarıda belirtilmiş olan *ala cipti attabagan* “ihanet etmeyen, kötü yola düşmeyen, sadakatli, bağlı kalan” deyimini de ilgi çekicidir. Bu deyimın kaynağının eski Yenisey Kırgızlarında var olan yılan totemine, diğer bir deyişle yılan kültürüne dayandığı düşünülmektedir. Bu kültürün ortaya çıkışıyla ilgili Hakaslarda bu günlere ulaşmış *Aara* efsanesi mevcuttur. Efsaneye göre Aara (bazı kaynaklarda Arın) adlı kalabalık bir kabilenin yılanlar tarafından büyük saldırıya uğradığı ve saldırıların sonu kesilmeyince kabile üyelerinden akıllı birinin tavsiyesi üzerine çadırlarını ala urganla bağladıkları ve bundan sonra saldırıların sona erdiği anlatılır. Günümüzde Kırgızlarda da keçe çadırlarını ala urganla bağlama âdetinin olduğu bilinmektedir. (bkz. Orozobayev, 2012, s. 113; Butanayev & Butanayeva 2002, s. 18). Bu durumun tesadüfen olmadığı, ‘ala urgan’ın veya ‘ala ip’in toplumun zihninde mistik bir anlam kazandığı, sadece yilandan koruyan değil, aynı zamanda yılan dünyasına saygı gösteren, bununla

¹⁰ Bu ifadenin anlamı açık değildir. “Ateş etrafında” olduğu gibi “ateşin (yani evin) olduğu her yerde çocuk ver” da olabilir.

birlikte diğer bazı tehlikelerden (kötü ruhlardan, saldırgan hayvanlardan vs.) de koruyucu özelliğe sahip bir unsur olarak kalıplaştığı anlaşılmaktadır. Kırgızlarda günümüzde de yerde yatan urganın üzerinden atlanmaması gerektiği inancı yaygındır (Karimov ed., 2011, s. 385). Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere Türkçeden Bulgarcaya geçmiş olan *ala* sözcüğünün “bir yılan cinsi” anlamının olması da sebepsiz değildir.

13) Kimi tarihi kaynaklarda eski Kırgızlarda hükümdar çadırının ala renkli olduğu ve kapısının doğuya baktığına dair bilgiler yer almaktadır (Cusupov, 2006, s. 41). Ayrıca kimi 7-8. yy'lara ait Çin kaynaklarında Sayan dağlarının kuzeyinde oturan Yenisey Kırgızların içerisinde *bo-ma* “ala atlılar” (Alakçın boyu) denilen boyun yaşadıklarına dair bilgiler mevcuttur (bk. Karatayev & Eraliyev 2005, s. 24; Aristov, 2003, s. 40). Buraya şu bilgileri de ilave etmek mümkündür. Geçmişte diğer bazı Türk boyları gibi Yenisey Kırgızlarının da yassı ve uzun gövdeli alaca at cinslerini yetiştirdiği bilinmektedir (bk. Esin, 1965, s. 773).

2.7. “Ala” Sözcüğünün Kırgızcadaki Anlam Evreni Üzerine Genel Bir Değerlendirme

Ele alınan “ala” sözcüğünün yukarıda sıralanmış Kırgızcadaki kullanım biçimlerine, türevlerine, kullanım sıklığına, yeni birleşik sözcük, deyim veya atasözünün yapımındaki tercihine, bu dil birliklerine kattığı anlamlarına, Kırgızların inanç dünyasındaki yansımalarına ve bunlara dayalı toplumun zihninde belirginleşen kavramsal çağrışımlarına bakarak şunları belirtmek mümkündür:

- 1) *Ala* sözcüğünün Eski Türkçede tanımlanmış olan “alaca, karışık renk” anlamı Kırgızcada korunmuştur.
- 2) *Ala* sözcüğünün Eski Türkçede (Eski Uygurca) görülen “cüzzam, cilt hastalığı” anlamı da Kırgızcada korunmuştur.
- 3) *Ala* sözcüğünün Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmeye başlayan “insanın içinde olan gizli şeyler, dert, sıkıntı, kötü düşünce, fitne, fesat” anlamları da günümüz Kırgızcasının özellikle deyim ve atasözlerinde yaygın kullanılmaktadır.
- 4) İlk olarak Karahanlı Türkçesinde rastlayan ve Çağatayca gibi diğer bazı tarihî yazı dillerinde de görülen *ala bol-* deyimindeki *ala* sözcüğünün “düşman; muhalif” anlamları da Kırgızcanın deyimlerinde ve atasözlerinde oldukça yaygın görülmektedir.
- 5) *Ala* sözcüğü Kırgızcada *kızıl, ak, kara, kök, sarı, toru, çaşıl, boz, targıl, kula, caar, çıbrı, buurul, çambıl* gibi renk adlarıyla birleşerek birbirinden farklı yeni karışık renk adlarının üretiminde oldukça çok tercih edilmiş olduğu görülmektedir.
- 6) Kırgızca ile ilgili taranmış sözlüklerde *ala* sözcüğünün yardımıyla yapılmış 19 tane kuş türünün adı, 6 tane kumaş türünün (keçe, bez, nakış vd.) adı, 5 hayvan türünün (balık, ayı, böcek, vd.) adı, 1 kavun, 1 karpuz türünün adı tespit edilmiştir. Ayrıca halk ağzında ve diğer edebiyat ürünlerinde *ala* sözcüğünün *baş, moyun* (boyun), *bel, ayak, kuyruk* gibi organ adlarıyla birlikte (*ala baş, ala moyun, ala bel, ala kuyruk, ala ayak, böyrök* gibi) o özelliklere sahip sığır, at, koyun, keçi gibi hayvanlar hakkında konuşulurken ya da onlara hitap edilirken oldukça çok kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum “karışık renkli” anlamındaki *ala* sözcüğünün Kırgızcada özellikle sözcük yapımında çok tercih edildiğinin göstergesidir.
- 7) *Ala* sözcüğünün Türkiye Türkçesi ağızlarında, Azerbaycan Türkçesi ve Kazakçada görülen “yarım yamalak, eksik” anlamının Kırgızcada da var olduğunu *ala* sözcüğünün yardımıyla yapılmış *ala kölökö, ala bürköö, ala düñ* gibi bazı birleşik sözcüklerin ve *ala deñgil, ala may, ala göş* gibi deyimlerin anlamlarından çıkarmak mümkündür.
- 8) *Ala* sözcüğünün Kumukça gibi bazı lehçelerde görülen “düzensiz, intizamsız” anlamları Kırgızcada *ala döñgöl, ala çokul* gibi birleşik sözcüklerine ve *Koydu ala kırksa cündün berekesi bolboyt* atasözüne yansımıştır.

9) Kimi Kırgızca deyimlerin yapısında kullanılan *ala* sözcüğünün deyime “şişirilmiş, havalı; hafif” gibi anlamlar kattığı gözlemlenmiştir.

10) *Ala* sözcüğünün kimi Kırgızca deyimlere ve atasözlerine “şaiBELİ; kusurlu” gibi anlamlar kattığı anlaşılmaktadır.

11) *Ala* sözcüğünün kimi Kırgızca deyimlere ve atasözlerine “adaletsiz, ön yargılı davranan; samimî olmayan” gibi anlamlar kattığı görülmüştür.

12) Kırgız halk inaniş ve uygulamalarına bakıldığında *ala* kavramına ayrıca “büyülü, sihirli; koruyucu, kötü ruhları korkutan; yılan; töre; engel; iyi ile kötünün, karanlıkla aydınlığın, alt dünya ile üst dünyanın paralellığı, uyumu; orta dünya, yer-su” gibi sembolik anlamlar yüklendiği söylenebilir.

Sonuç

Çalışmamızda ele alınan *ala* sözcüğünün Kırgızcadaki kullanım alanlarını, anlamsal ve kavramsal karşılıklarını değerlendirirken özetle şunları belirtmek mümkündür:

- Sözcüğün dile yansıtılma, işlevsel, anlamsal, kavramsal düzeylerinin oldukça geniş, derin ve karmaşık olduğu söylenebilir.
- *Ala* sözcüğünün karmaşık kavramsal özelliklere sahip olduğunu, onun hem somut hem soyut hem de sembolik anlamlarda oldukça yaygın kullanılmasından ve bu anlamları tespit edebilmek için onunla ilişkili diğer pek çok dil birliklerine ihtiyaç duyulmasından da anlamak mümkündür.
- Sözcüğün tarihsel gelişim sürecine ve günümüz Kırgızcasındaki kullanım alanına, anlam evreni ve kavramsal çağrışımlarına bakıldığında, diğer pek çok kavram gibi somuttan soyuta, basitten karmaşığa, genelden özele doğru Kırgızların kültür, çevre ve yaşam vd. koşulları çerçevesinde geliştiği ve kendisiyle birlikte bazı dil ve kültür öğelerinin bu günlere ulaşmasına vesile olduğu anlaşılmaktadır.
- Kırgızların geçmişten bu yana dünyayı anlama çabaları sonucu bir takım nesne, durum, olay ve objeyi algılama ve tanımlama sürecinde zihinlerindeki pek çok kavramsal özelliğe ve genellemeye sahip olan *ala* sözcüğünden azami ölçüde yararlandıkları gözlemlenmiştir. Bu durum aynı zamanda Kırgızcanın tarihsel gelişim süreciyle ilgili ve özellikle yeni terim ve deyimlerin yapımındaki zihinsel işlemler hakkında önemli ipucu sağlamaktadır.
- Günümüz Kırgızcasında *ala* sözcüğünün soyut ve sembolik özelliklerinin hem olumlu hem de olumsuz anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Bu durum ayrıca Kırgız geleneksel inanç sistemine dayalı kalıplaşan kültürel özelliklerle doğrudan ilişkilidir.

KAYNAKÇA

- Ahmerov, K. Z. & Baişev, T. G. & Karimova, G. R. & Yuldaşev, A. A. (1958). *Başkirsko-Russkiy Slovar'*, Moskva.
- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*, İstanbul: Beşir yay.
- Akalın, H. Ş. ed. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK yay.
- Akmataliyev, A. ed. (2003). *Kaada Salttar – Ak Batalar*, Bişkek.
- Akmataliyev, A. ed. (2003). *Kırgız Tilinin Sözdüğü I-II*, Bişkek.
- Aksan, D. (1990). *Her Yönüyle Dil I*, Ankara: TDK yay.
- Akmatov, N. (2009). *Isık-Köl Toponimiyası*, Karakol.
- Aksoy, O. A. & Vardarlı, E. ed. (2009). *Derleme Sözlüğü, I-VI*, Ankara: TDK yay.
- Arikoğlu, E. & Alimova, C. & Askarova, R. & Selçuk, B. K. (2017). *Kırgızca -Türkçe Sözlük, I-II*, Bişkek: Kırgız-Türk Manas Üniversitesi yay.
- Aristov, N. A. (2003). *Trudi Po İstorii i Etničeskomu Sostavu Tyurkskih Plemen*, Bişkek.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it Türk*, Ankara: TDK yay.

- Aşmarin, N. İ. (1994). *Slovar Çuvaşskogo Yazıkı, 1-2*, Çeboksarı.
- Baskakov, N. A. & Zayonçkovskiy, A. & S. M. Şapşal ed. (1974). *Karaimsko-Russko-Pol'skiy Slovar'*, Moskva.
- Baskakov, N. A. ed. (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar'*, Moskva.
- Aksakov, K. & Altayev, S. & Gafurova, H. & Kuliyev, A. & Mesgudov, V. & Miradova S. & Tekäyev, Ya. & Hamzayev, M. & Hocamguliyev, M. (1968). *Turkmensko-Russkiy Sovar'*, Moskva.
- Baskakov, N. A. ed. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, (İ. Kaynak, A.M. Doğru, Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı yay.
- Butanayev, B. Ya & Butanayeva, İ. İ. (2002). *Enesay Kırgızdarı: Fol'klar Cana Tarih*, (O. Karatayev, Çev.), Bişkek.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Cusupov, K. (2006). *Bayırkı Kırgızdardın Madaniyatı: Ezelki Doordon XII Kılımgı Çeyin*, Bişkek.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Doerfer, G. & Tezcan, S. (1980) *Wörterbuch Des Chaladsch [Dialekt Von Xarrab]*, Budapest.
- Doğan, E. (2016). *Keykavus, Kábüs-Nâme*, Ankara: TDK yay.
- Dündar, H. & N. Aksoy (2010, Temmuz-Ağustos-Eylül). Kavram Analizi Stratejisinin Öğrencilerin Kavram Öğrenme Başarısı ve Hayat Bilgisi, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 21, 1-27 .
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı*, Metin-Sözlük, Ankara: TKAE yay.
- Ergün, M. (2013). *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*, Ankara: TDK yay.
- Esin, E. (1965, Ağustos). Alp Şahsiyetinin Türk Kültüründe Görünüşü, *Türk Kültürü* dergisi, Sayı 32, Ankara, 769-789.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Gürsoy-Naskali, E. & Butanayev, V. & İsina, A. & Şahin, E. & Şahin, L. & A. Koç (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK yay.
- Gürsoy-Naskali, E. & M. Duranlı (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK yay.
- İbragimov, M. (2008). *Kırgız Makal, Lakap, Uçkul Sözdörü*, (ed. Konkobayev, K.), Bişkek.
- İsayev, D. (1977). *Cer-Suu Attarının Sırı*, Frunze.
- Kaçalın, M. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Ankara: TDK yay.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Karalayev, S. (2010). *Manas*, Bişkek.
- Karatayev, O. K. (2003). *Kırgız Etnonimder Sözdüğü*, Bişkek: Kırgız-Türk Manas Üniversitesi yay.
- Karatayev, O. K. & S. N. Eraliyev (2005), *Kırgız Etnografyası Boyunça Sözdük*, Bişkek.
- Karıpkulov, A. ed. (1995). *Manas Ensklopediyası I-II*, Bişkek.
- Karimov, M. (2011). *Ata-Babalar Taberigi*, Bişkek.
- Kaşgarlı, M. (2015). *Dîvânü Lugatî't-Türk*, (A. B. Ercilasun ve Z. Akkoyunlu, Çev.), Ankara: TDK yay.
- Kıyasova, G. & Geldimradov, A. & Durdiyev, H. (2015). *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü*, I. cilt, Aşhabat.
- Koç, K. & Bayniyazov, A. & V. Başkapan (2019). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ yay.
- Madvaliyev, A. ed. (2006). *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati*, 1. jild, Toşkent: O'zbekiston Milliy Entsiklopediyasi.
- Malov, S. Y. (1957). *Yazık Jyoltih Uyurov*, Almata: AN Kaz. SSR.
- Mukambayev, C. (2009). *Kırgız Tilinin Diyalektologiyalık Sözdüğü*, Bişkek.
- Nadelyayev, V.M. & Nasilov, D.M. & Tenişev E.R. & A.M. Şerbak. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*, Leningrad.
- Nasırov, D. S. & Ubaydullayev, K. U. (1958). *Karakalpaksko-Russkiy Slovar'*, Moskva.
- Necip, E. N. (2016). *Uygurca-Türkçe Sözlük*, (İ. Kurban, Çev.), Şanghay.
- Orozobaev, M. (2012). *Kırgız Halk İnancı ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Yılan, Karadeniz*, cilt 1, Sayı 15, 107-123.
- Orozobaev, M. (2014). *Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı*, Ankara: TDK yay.
- Orucov, Ə., ed. (2006). *Azərbaycan Dilinin Açıklamalı Lüğəti*, I. cilt, Bakı.
- Osmonova, C. & Konkobayev, K. & Ş. Caparov (2001). *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, Bişkek: Kırgız-Türk Manas Üniversitesi yay.
- Ölmez, Z. (2020). *Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-yi Terākime*, Ankara: TDK yay.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar Yakutskogo Yazıkı, I*, St. Petersburg.

- Palmbah, A.A. ed. (1955). *Tuvinsko-Russkiy Slovar'*, Moskva.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches Wörterbuch*, Helsinki
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etimologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.
- Rezaei, M. (2018). Türkçede ala Sözcüğü, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 16, 8-18.
- Roux, Jean-Paul (2012). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul: Kabalıcı yay.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen texte aus zentralasien, Lieferung I-6*, Wiesbaden: Steiner.
- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskih Yazıkov*, Moskva.
- Stachowski, M. (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*, Krakow.
- Starostin, S. A. & Dybo, A. V. & O. A. Mudrak (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, Leyden.
- Şeriyev, B. (1996). *Bayırkı Türk Ortok Adabiyatı: Bayırkı Door cana Orto Kılımdar Mezgili*, Bişkek.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Özbekî el-Buhârî (1882). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Şimşek, Y. (2017). *Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'ân Tercümesi (Topkapı Nüshası, Giriş – Metin – Notlar – Dizin)*, (Doktora Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Tannagaşeva, N. K. & Akalın, Ş. H. (1995). *Şor sözlüğü*, Adana.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara.
- Tekin, T. (2004). *İrk Bitig*, Ankara: Öncü Kitap yay.
- Tenişev, E. R. (1976). *Stroy Salarskogo Stroy*, Moskva.
- Tenişev, E. R. ed. (2001). *Sravnitel'no-İstoriceskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov, Leksika*, Moskva: Nauka yay.
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Sözlüğü, I*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi yay.
- Toparlı, R. & Vural, H. & Karaatlı, R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK yay.
- Toktonaliyev, K. (2018). Ala-Too, Alamüdün, Ala-Arça, Ceriñdin Atın Bilesiñbi, <https://www.bbc.com/kyrgyz/blog-43864652> (Erişim Tarihi: 01.08.2022)
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Ankara: TDK yay.
- Turan, F. (2017). *Bahşayış Lügati*, Ankara: TDK yay.
- Turan, F. (2019). *Çağatayca Manzum Sözlük Nisâb-ı Kutbiyye (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK yay.
- Urustanbekov, B. U. & Çoroyev, T. K. (1990). *Kırgız Tarihi*, Frunze.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim yay.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim yay.
- Xhanari, L. L. (2015). *Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmalar Sözlüğü*, (T. Tok, Çev.), Denizli.
- Wilkens, J. (2021). *Eski Uygurcanın El Sözlüğü*, Universitätsverlag Göttingen.
- Yudahin, K. K. (1985). *Kırgızça-Orusça Sözdük I-II*, Moskva.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

...

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

...

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.